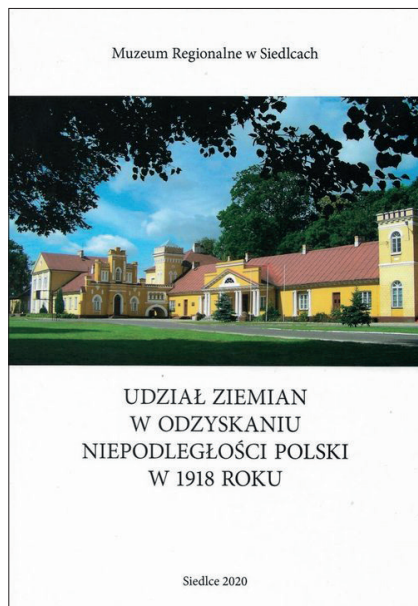

RECENZJE

Udział ziemian w odzyskaniu niepodległości Polski w 1918 roku, red. [ed.] S. Kordaczuk, Wyd. Muzeum Regionalne w Siedlcach [Regional Museum in Siedlce], Siedlce 2020, ss. [pp.] 144.

Od pewnego czasu można zaobserwować wzmożone zainteresowanie dziejami ziemiaństwa, które przejawia się m.in. w organizowaniu cyklicznych konferencji poświęconych dziejom tej warstwy. Niemalże zasługi mają w tym zakresie ośrodki w Kielcach, Kozłówce, Dobrzycy czy Ciechanowie¹. Od 2004 r. referentów na sympozjach poświęconych wspomnianej tematyce gości także Muzeum Regionalne w Siedlcach². Pokłosem ósmej już sesji naukowej dotyczącej problematyki szlachecko-ziemiańskiej organizowanej przez wspomniane muzeum jest publikacja pt. *Udział ziemian w odzyskaniu niepodległości Polski w 1918 roku*. Konferencja, na której wygłoszone zostały referaty zebrane w książce, odbyła się w dniach 1–2 czerwca 2018 r. Poświęcona ona była udziałowi przedstawicieli środowiska ziemiańskiego w odzyskaniu niepodległości Polski.

¹ Warto w tym miejscu wspomnieć o spotkaniach organizowanych przez Stowarzyszenie Historyków Sztuki Oddział w Kielcach, Muzeum Zamoyskich w Kozłówce, Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy, Muzeum Szlachty Mazowieckiej w Ciechanowie. Na szczęście głównie placówki muzealne realizują swoje statutowe cele, gdyż ośrodki akademickie już od wielu lat nie zorganizowały żadnej konferencji poświęconej tematyce ziemiańskiej.

² S. Kordaczuk, *Słowo wstępne*, [w:] *Udział ziemian w odzyskaniu niepodległości Polski w 1918 roku*, red. idem, Siedlce 2020, s. 5.

Na recenzowaną pozycję składa się osiem, różniących się pod względem objętości, a także podejmowanej przez autorów tematyki, artykułów. Wydawnictwo zostało wzbogacone o *Słowo wstępne* Redaktora, a także *Rozdział ilustracyjny* zawierający archiwalne fotografie majątków i ziemian regionu oraz materiał dokumentujący obrady sesji i wycieczkę pokonferencyjną po istniejących obiektach dworskich i pałacowych wschodniej Polski. Autorzy poszczególnych rozdziałów związani są z różnymi ośrodkami kultury i nauki, m.in.: Muzeum Ziemiaństwa w Dąbrowie – Oddział Muzeum Regionalnego w Siedlcach, Zarządem Głównym Polskiego Towarzystwa Ziemiańskiego, Archiwum Państwowym w Siedlcach, a także siedleckim Uniwersytetem Przyrodniczo-Humanistycznym. W związku z odmiennymi ścieżkami kariery – warto nadmienić, iż trzy artykuły mają charakter wspomnieniowy i zostały napisane przez członków rodziny tytułowych bohaterów – mają oni różne doświadczenia badawcze, wszyscy jednak podjęli żmudne i pracochłonne kwerendy na rzecz opiniowanego tomu.

Publikację otwiera *Zestawienie właścicieli ziemskich powiatu siedleckiego w XIX w. i pierwszej połowie XX w.*, za które odpowiada Piotr A. Czyż. Autor swoje rozważania rozpoczął od zaprezentowania dorobku naukowego z dziedziny historii ziemiaństwa polskiego, a następnie przeszedł do nakreślenia obszaru stanowiącego oś dalszych badań. Tytułowe zestawienie P.A. Czyża podzielił na trzy okresy – od 1846 do 1909 r., międzywojenny oraz po 1944 r.³ W celu odtworzenia list właścicieli ziemskich na terenie powiatu siedleckiego, autor dokonał pracochłonnych kwerend archiwalnych (głównie w Archiwach Państwowych w Siedlcach i Lublinie, a także w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie) oraz bibliotecznych. Wskutek żmudnej pracy wykonanej przez P.A. Czyża powstały bardzo przejrzyste, tabelaryczne spisy zawierające nazwy majątków oraz imiona i nazwiska ich właścicieli wraz z datami nabycia przez nich dóbr, dodatkowo opatrzone przypisami, niejednokrotnie stanowiącymi uzupełnienie bądź korektę materiału źródłowego. Autor nie pozostawił także czytelnika bez informacji z jakimi bazami, archiwaliai, wydawnictwami, a nawet stronami internetowymi warto się zapoznać, aby uzyskać, jak najwięcej informacji na poruszany przez niego temat. Właśnie ten aspekt przydatności dla naukowców prowadzących badania nad historią polskiego ziemiaństwa, uważam za największą zaletę tego rozdziału.

Przyczyńki do historii ziemian w okresie odzyskiwania przez Polskę niepodległości pióra Macieja Rydla dotyczą problematyki zasług poszczególnych ziemian dla

³ P.A. Czyż, *Zestawienie właścicieli ziemskich powiatu siedleckiego w XIX w. i pierwszej połowie XX w.*, [w:] *Udział ziemian w odzyskaniu niepodległości...*, s. 7–26.

niepodległej Rzeczypospolitej w początkach jej istnienia. Autor wybrał sylwetki trzech postaci, które, jego zdaniem, odcisnęły swoje piętno na historii II Rzeczypospolitej. Jako pierwszego, M. Rydel, przywołuje pochodzącego z osiadłej na Litwie polskiej rodziny arystokratycznej o rozległych koneksjach Mieczysława (Pierejaśławskiego-)Jałowieckiego, który został pierwszym przedstawicielem rządu polskiego w Wolnym Mieście Gdańsk (1919–1920). W opracowanym przez autora biogramie największy nacisk został położony na korespondujący z tytułem rozdziału i tomu aspekt działalności M. Jałowieckiego. Stąd też podkreślenie znaczenia bezkrwawej walki o dobro Polski, przejawiające się np. zakupem dla kraju części półwyspu Westerplatte⁴. Kolejnym bohaterem artykułu M. Rydla jest Karol Jaroszyński – przedsiębiorca, właściciel 53 cukrowni i rafinerii na Ukrainie, uchodzący za najbogatszego Polaka przełomu XIX i XX w.⁵, który pomimo utraty znacznej części swojego majątku w wyniku przewrotu bolszewickiego w 1917 r. został fundatorem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Jako ostatnia została przez autora zaprezentowana postać Zbigniewa Jaroszyńskiego, którego wkład w odzyskiwanie przez Polskę niepodległości miał inny charakter niż w przypadku wyżej wymienionych. Ten ziemianin, właściciel majątku Malczyce, wstąpił się bezpośrednim udziałem w bojach o Polskę w wojnie polsko-bolszewickiej. Tekst M. Rydla został wzbogacony nawiązującymi do jego treści ilustracjami, co nieco przysłańca mankament, jakim jest nierównomierne rozłożenie środków ciężkości. Poza tym, że biogramy są różnej długości, to nie zostały opatrzone rozległą bibliografią. Pomimo tego *Przyczynki do historii ziemian...* mogą stanowić pretekst do podjęcia dalszych badań w tym temacie.

Próbę odtworzenia działalności niepodległościowej ziemian podlaskich przed I wojną światową podjął Grzegorz Welik⁶. W tym celu autor przeszedł zebrałą w archiwach dokumentację dotyczącą pracy carskiej żandarmerii. Na jej podstawie wywnioskował, że największe zaangażowanie w organizowanie szeroko pojętej antypaństwowej działalności mieli ludzie stosunkowo młodzi i dobrze wykształceni, często poza granicami, niedotknięci traumą po powstaniu styczniowym. Zajmowali się oni głównie organizacją patriotycznych manifestacji, zebrań, a także nauczaniem w języku polskim. Próbowali namawiać chłopów do „wspólnej walki z władzą, niepłacenia podatków, uchylania się od powinności wojskowych, nieposyłania dzieci do rosyjskiej szkoły, prowadzenia spraw urzędowych w języku

⁴ Vide: M. Rydel, *Przyczynki do historii ziemian w okresie odzyskiwania przez Polskę niepodległości*, [w:] *Udział ziemian w odzyskaniu niepodległości...*, s. 33.

⁵ *Ibidem*, s. 37.

⁶ G. Welik, *Działalność niepodległościowa ziemian podlaskich przed I wojną światową*, [w:] *Udział ziemian w odzyskaniu niepodległości...*, s. 45–64.

polskim, wybierania na urzędy jedynie Polaków”⁷, co z jednej strony stało się zarzewiem konfliktu między chłopami i robotnikami rolnymi a ziemianami, z drugiej zaś przyniosło współdziałanie wsi i dworu w akcji gminnej⁸. Jak zauważył G. Welik, „początek XX wieku przyniósł w całym Królestwie Polskim gwałtowne wydarzenia związane z rewolucją 1905–1907 roku. Wiele z nich miało charakter socjalny, nie zabrakło jednak działań o charakterze narodowym, w których po wielu latach od upadku powstania styczniowego pojawiły się postulaty niepodległości, a przynajmniej autonomii dla Królestw Polskiego”⁹. Autor opracował tytułowe zagadnienie w oparciu o ciekawe źródła archiwalne, dzięki czemu powstał tekst stanowiący spory wkład w problematykę działalności niepodległościowej ziemian przed Wielką Wojną.

Na temat *Wkładu ziemian południowego Podlasia w odzyskanie niepodległości przez Polskę* wypowiedziała się Anna Leśniczuk. Używając budzącego sporo kontrowersji terminu „południowe Podlasie”, autorka zawężyła obszar swoich badań do terenów położonych pomiędzy dolnym Wieprzem i Tyśmienicą, a środkowym i dolnym Bugiem. To pozwoliło autorce na wybranie sylwetek kilku ziemian, których poza powiązaniem ze wspomnianym terytorium, łączyła przynależność lub sympatyzowanie z ruchem narodowym oraz udział ich rodziców w powstaniu styczniowym. W zestawieniu dokonany przez A. Leśniczuk pojawiły się biografie: Lubomira Dymyzy (1860–1915), Ludwika Bryndzy-Nackiego (ur. 1873), księcia Seweryna Czetwertyńskiego (1873–1945), Bronisława Szlubowskiego (1855–1939), Marii Holder-Eggerowej (1875–1941), Stanisława Lewickiego (1853–1933) oraz księcia Kazimierza Światopełka-Mirskiego (1891–1941). Jak zauważyła autorka, osoby te „swoją działalnością przyczyniły się niewątpliwie do podtrzymywania języka i kultury polskiej, szerzenia oświaty wśród warstw mniej zamożnych, w tym ludności wiejskiej”¹⁰.

Kolejny artykuł wyszedł spod pióra Franciszka Gryciuka. Autor skupił się w nim na przedstawieniu problemu wyrażonego tytułem *Relacje wieś–dwór na Podlasiu u progu odzyskania niepodległości*. Rozpoczynając swoje rozważania od przypomnienia genezy warstwy ziemiańskiej, F. Gryciuk, prześledził zmiany, jakie dokonywały się w podejściu jej przedstawicieli do chłopów, czy też uznania potrzeby przeprowadzenia reform agrarnych. Obie te kwestie zajął się w akcji narodowej i miały upust w programach przywódców powstania styczniowego.

⁷ *Ibidem*, s. 46.

⁸ *Ibidem*, s. 45.

⁹ *Loc. cit.*

¹⁰ A. Leśniczuk, *Wkład ziemian południowego Podlasia w odzyskanie niepodległości przez Polskę*, [w:] *Udział ziemian w odzyskaniu niepodległości...*, s. 72.

Kłęska przewrotu i wprowadzenie przez władze carskie ukazu uwłaszczeniowego pogłębiło różnice między dworem a wsią. Nie polepszyła ich także obojętność „panów” wobec problemu unickiego¹¹. Jak zauważył autor, na przełomie wieków XIX i XX, zaczęła wzrastać ilość powodów zbliżenia chłopów z ziemiaństwem. Dokonywało się ono np. poprzez wspólne zaangażowanie w tzw. akcję gminną, przyjęcie tej samej postawy wobec zamiarów wyodrębnienia guberni chełmskiej. Ta jedność oraz współdziałanie dworu i wsi wobec zagadnień narodowych zaowocowały w latach I wojny światowej, kiedy to pojawiły się przesłanki odbudowy polskiej państwowości.

Trzy kolejne rozdziały: *Krok ku niepodległości. Biografia mego dziadka, generała Henryka Marii Krok-Paszkwowskiego z Brzezia herbu Zadora (dowódcy 22 Pułku Piechoty)*¹², *Rewizja jednej mini historii, czyli działalność ostatnich właścicieli dworu w Woli Suchożebrskiej, Zofii i Stanisława Pomian-Makowieckich, w latach 1939–1944*¹³, *Stanisław Babik – wspomnienie o naszym dziadku*¹⁴, zostały opracowane głównie na podstawie wspomnień członków rodziny, osób których biografie przytaczają autorzy. Artykuły stanowią ciekawy wkład w treść recenzowanego tomu. Ich dodatkową wartością jest to, że zostały opatrzone niepublikowanymi fotografiami pochodzącymi z rodzinnych zbiorów. Należy jednak podkreślić, że relacje autorów dzielących się z czytelnikiem historią ich przodków są nacechowane sentymentalnym, przez co nie do końca obiektywnym, podejściem.

Zwieńczenie tomu stanowi *Rozdział ilustracyjny*, na który składa się zbiór portretów, planów majątków, fotografii dokumentujących prace we dworach, współczesnych zdjęć relikwów nieistniejących już majątków i założeń dworskich, a także materiał dokumentujący obrady sesji i wycieczkę posesyjną. Jest to z pewnością ciekawy dodatek do wydawnictwa, który jednak mógł zostać nieco bardziej usystematyzowany.

W publikacji można pewnie znaleźć niedostatki. Poszczególne rozdziały różnią się od siebie pod względem objętości, ilości wykorzystanych źródeł, czy poziomu dociekań. W tekstach pojawiają się niedociągnięcia, takie jak powtórzenia,

¹¹ F. Gryciuk, *Relacja wieś–dwór na Podlasiu u progu odzyskania niepodległości*, [w:] *Udział ziemian w odzyskaniu niepodległości...*, s. 82–83.

¹² J. Masłowski, *Krok ku niepodległości. Biografia mego dziadka, generała Henryka Marii Krok-Paszkwowskiego z Brzezia herbu Zadora (dowódcy 22 Pułku Piechoty)*, [w:] *Udział ziemian w odzyskaniu niepodległości...*, s. 89–98.

¹³ M.H. Pomian-Makowiecka, *Rewizja jednej mini historii, czyli działalność ostatnich właścicieli dworu w Woli Suchożebrskiej, Zofii i Stanisława Pomian-Makowieckich, w latach 1939–1944*, [w:] *Udział ziemian w odzyskaniu niepodległości...*, s. 99–116.

¹⁴ M. Kujcys-Sołobodowska, *Stanisław Babik – wspomnienie o naszym dziadku*, [w:] *Udział ziemian w odzyskaniu niepodległości...*, s. 117–121.

literówki. Artykuły o charakterze wspomnieniowym nie do końca korespondują z myślą przewodnią tomu, stanowią jednak jego interesujące uzupełnienie, podobnie jak *Rozdział ilustracyjny*, którego walory wybrzmiewają dzięki opracowaniu edytorskiemu i starannemu wydaniu na dobrej jakości papierze. Uważam, że w swej całości wydawnictwo należy ocenić pozytywnie, gdyż z pewnością może ono posłużyć badaczom dziejów polskiego ziemiaństwa, a dociekania autorów winny stanowić asumpt nad dalszymi pracami.

Aleksandra Staniszevska

Uniwersytet Łódzki • University of Lodz

 <https://orcid.org/0000-0002-3362-3031>

NOTKA O AUTORCE

Mgr Aleksandra Staniszevska – absolwentka studiów historycznych w Instytucie Historii Uniwersytetu Łódzkiego w 2021 r. Obecnie doktorantka Szkoły Doktorskiej Nauk Humanistycznych UŁ i asystent muzealny w Muzeum Miasta Zgierza.

Zainteresowania naukowe: dzieje ziemiaństwa polskiego, kwestia kobieca, historia społeczna XIX w., muzealnictwo, regionalistyka, dydaktyka historii.

 aleksandra.staniszevska@edu.uni.lodz.pl